

ՆՐԱՆՔ՝ ՄԵՐ ՄՈՐ ԿԱՆԶԻ ԿՐԱ ԶԱՐԹՆԱԾՆԵՐԸ

Թուրքի վեզիրները եվրոպացի բանաստեղծների գառան-
ցանքն էին համարում արիստոտելյան Հունաստանի արթնացման
հույսը: Դա ծանր գրագ էր, ձեռք էին մեկնել մի կողմից ընդվզում,
ստրկությունը չհանդուրժող, իրենց կարճ ճանապարհի վերջը
փնտրող բանաստեղծները և մյուս կողմից տիրակալների
մարդասպան տրամաբանությունը՝ այդ հունաստանները, քա-
ղաք-պետությունները, մանր իշխանությունները հարության
համար չեն ոչնչացել, մեռել են ի բարօրություն միասնական
աշխարհի խաղաղության և միահեծան տիրակալության անկապ-
տելի բաղադրիչն են մեկընդմիջտ: Բայց Հունաստանն արթ-
նացավ ու կանգնեց: Բուլղարները թուրքի իրենց մորթին թոթա-
փեցին ու որպես սլավ կանգնեցին: Սերբերն արթնացան: Ռու-
միները կանգնեցին: Հայաստանը շարժվեց:

Մի ոմն մոնղոլ հիմա գրկվածի խոր թախիծով է նայում չինգիզ-
խանյան իր անցյալի անպարագիծ հեռուներին՝ որ գնացել ու
գնացել ու գնացել են և հիմա չկան: Մի որևէ ռուս հիմա կորստի
ցավով է նայում հստակ այն ժամանակներին, երբ Անդրկովկասը
դեռ արտերկիր էր և ազատ կազակները կարող էին վաճառաշահ
Շամախն այնտեղ ավիրել ու իրենց Թերեք դառնալ արևելյան
շատ վարտիքներ հագած: Ամերիկացի որևէ մեկը հիմա թերևս
պատկերներ է հիշում այն ժամանակներից, երբ իր երկրի տա-
փաստաններն արծակ էին, երամակները վայրենանում էին ազա-
տությունից և այսքան ցեղերն ու ժողովուրդները դեռ չէին գտել
Ամերիկան:

Իսկ ինձ համար իմ չինգիզխանյան անդորր հեռուները, իմ

ռայխը, իմ պետրոսմեծյան նվաճումները, իմ նապոլեոնյան թատրոնը, իմ ազատ հյուսիսի պատերազմը ստրկատեր հարավի դեմ՝ մի հարյուրամյակից այն կողմ չի անցնում, որովհետև ուրիշ ոչ մի դարում մենք այնքան շատ ու բարձր մարդիկ չենք ունեցել, մեր ոչ մի ժամանակը այդքան խտորեն բնակեցված չի եղել իմ հպարտ ցեղի վեհանձն որդիներով:

Վանից Կարին ու Պոլիս ու Դսեղ ու Մադրաս ու Թիֆլիս ու Ադուլիս ու Պետերբուրգ ու Շուշի ու Էջմիածին՝ հինգհարյուրամյա գիշերից հետո, որպես գիշերվա մեջ շաղված բանակի զինվորներ, միմյանց կանչում ու գտնում էին միմյանց. - Խաչատրո՛ւր; - Միքայել՛; - Յովհաննե՛ս; - Վարդապե՛տ; - Մկրտի՛չ; - Սիմո՛ն; - Ռոստո՛մ; - Անդրանի՛կ; - Փարամա՛զ; - Սուրա՛դ; - Չամազա՛սպ; - Չակո՛ր:

Հին, հոգնած այս հողը մի համակ Բյուրակն էր կտրել, բոլոր լանջերն արծագանքում էին, բոլոր ձորերից ու ձորակներից, բոլոր ակունքներից ու անտառներից, բոլոր հյուղերից ու ապարանքներից, վանքերից ու ժայռափորներից նորոգ կենդանություն էր խփում, բոլոր մայրերը տղա էին ծնում, բոլոր տղաներն ըմբոստ էին:

Տեղը կար, ցեղը վկայում էր իր անմահությունը ցեղերի մեջ:

Խասունի քրդերը քրդավարի ասել էին. «Մենք բուն Մամգուն ենք, ու էս երկրի տերը: Թուրքի սուլթանը մեր հավատն ուզեց կամ մեր զենքը, մենք մեր հավատը տվինք, զենքը պահեցինք»:

Իմ Մամիկոնյանները, իմ Բագրատունիները, իմ Արծրունիները մտել էին քրդի քոլոզի տակ, գյուղացու չուխա, տերտերի փարաջա, հացթուխ էին, քարտաշ, առևտրական, հյուսնություն էին անում, թրքերեն, քրդերեն ու երբեմն էլ հայերեն հայրեններ

էին կանչում, օտար արքունիքներում փաշայութիւն էին անում, և միայն արծվենի կռիւնքը մատնեց, որ իրենք՝ իրենք են:

Եղեռնի, «Ժողովուրդների անհամաձայնութեան» պատճառների մեջ թշնամին նրանց մեղքն է նշում, որպես թե նրանք եթէ չլինեին՝ Անատոլիւն հիմա ծփում էր համերաշխ ժողովուրդների ծափուծիծաղի տակ: Թշնամին թշնամի է հենց նրանով, որ ճիշտ այն է մատնանշում, ինչը եթէ չլինէր՝ մենք չէինք լինի առհասարակ: Թշնամին նշում է անդրանիկյաններին ու Անդրանիկին՝ ուրեմն հենց իրենք ու ինքն են մեր էութիւնը:

Նրանց մասին գրավոր կտակում էին միմյանց թուրք կառավարիչները, որոնց համար իրենք մշտակա իշխողներն էին և իմ իշխանները՝ իրենց հավիտենական գյաղաները. «Մեր քրիստոնյա ժողովուրդները շուտ շտկվեցին մեր այն շարժումից, որ իրենց ենթակայի վիճակ էր պարտադրում, և պատրաստ երևացին իրենց նախկին ուսուցիչների տեղը կանգնելու: Մասնավորապես հայերի վարմունքը տիրակալական բնույթ առավ, սակայն ճիշտ պիտի լինէր, եթէ նրանց եռանդը մենք չափավորեինք»:

Ասելով թե զուր ջանքեր եղան մեր եռանդը չափավորելու իրենց փորձերը, ուղղեմ կտակարանին. տիրակալական բնույթ մեր վարքը չառա՛վ - էր, միշտ էր և է՛:

Եվ մի խոշոր վկայութիւն ունեն. նպատակները իրենց աստված են կարգում իրենց ոչ ծռերին:

Մեզ համար ի՛նչ լավ եղավ՝ որ իրենք եղան, ինչ ամոթ էր լինելու՝ եթէ իրենք չլինեին - իմ այդ հյուսն, թամբ կարկատող, զենք նորոգող, տրեխավոր ազնվականները: «Նրանք թշնամուն թույլ չեն տա Լամանշն անցնել», անգլիական զինվորական

արիստոկրատիայի մասին է ասվել: Իմոնք ծովերի խորխորատներ չունեին, թշնամու ոտքը և մեր հողը պղծեց, և շիրիմներն ավիրեց, բայց իմ ազնվականները իրենցով թշնամու քամահրանքից մեզ հեռու պահեցին այնքան, ինչքան թերևս անգլիական նեղուցի լայնքն է: Ատելությունից՝ ոչ, մեզ ատելուց, սև ու սևակնող ատելությունից՝ ոչ: Նշանակում է մի մենամարտում, ուր զուտ մենք ու թշնամին ենք եղել, անասունի աստիճանի են իջեցրել թշնամուն, և միակ վկան՝ մենք՝ հիմա պիտի ոչնչացվի, և թշնամին մինչև հիմա և մինչև վաղը սևանում է ատելությունից:

Ծանր է այդ հայացքի տակ ապրելը, բայց անտանելիորեն անհնար էր լինելու նրա արհամարհանքի մեջ քարշ-գալը, մենք շփոթված դեսուդեն էինք ընկնելու և չէինք հեռանալու քամահրանքից, որովհետև դա նաև մեր քամահրանքն էր լինելու առ մեզ՝ առանց վկաների մենամարտում ստորացածներիս:

Իմ ազնվականները իրենց ու մեր ճակատից սրբեցին կարմիր ամթանքը. թշնամական քամահրանքի բեռը նետեցին իրենց ու մեր հոգուց, և մեր ընթացքն այսօր թեթև է, մեր ճակատն այսօր պարզ է:

«Գրական թերթ», 02.03.1990թ.